

ДО КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

София, 29 юли 2022 г.

СТАНОВИЩЕ

На Българския хелзински комитет по конституционно дело № 14/2022 г.

Настоящото конституционно дело е образувано по искане на омбудсмана на Република България за установяване противоконституционност на разпоредбата на чл. 158, ал. 3, изр. трето от Закона за здравето (ЗЗ), която регламентира процедурата по настаняване за задължително лечение на лица с психични разстройства. През декември 2020 г. Народното събрание на Република България прие изменения в тази разпоредба предвид епидемичната ситуация. Според ал. 5 „[л]ицето, чието настаняване се иска, трябва да бъде разпитано лично и ако възникне необходимост, се довежда принудително. Когато здравословното състояние на лицето не позволява да се яви в съдебното заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние. В тези случаи, както и при обявено извънредно положение, военно положение, бедствие, епидемия, извънредна епидемична обстановка или други форсмажорни обстоятелства, лицето, чието настаняване се иска, както и вещото лице, назначено да даде експертно мнение, може да участват в делото и чрез видеоконференция, като самоличността им се удостоверява от директора на болничното заведение или от упълномощено от него лице“. Текстът, започващ с „В тези случаи...“ бе добавен с измененията от декември 2020 г. Това стана по същото време, по което бяха направени изменения в подобен смисъл и в Наказателно-процесуалния кодекс, които Конституционният съд обяви за противоконституционни на 5.10.2021 г. с Решение № 13 по к.д. № 12/2021 г. По това дело Конституционният съд (КС) установи редица нарушения на Конституцията, включително на чл. 30, ал. 1 и 5, чл. 122 във връзка с чл. 56 и чл. 4, ал. 1.

С чл. 158, ал. 5 от ЗЗ се регламентира лишаването от свобода на психично болни лица с цел те да бъдат подложени на задължително лечение. Според тремавата и недобре

обмислена разпоредба на чл. 155 от ЗЗ това са хора, „които поради заболяването си могат да извършат престъпление, което представлява опасност за близките им, за околните, за обществото или застрашава сериозно здравето им“. Основанията за настаняване на задължително лечение според тази разпоредба са по-тесни от тези, допустими в практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), която допуска възможност за лишаване от свобода в такива случаи и на психично болни, които не са извършили и не се готвят да извършат никакви престъпления, но въпреки това с действията си могат сериозно да застрашат живота и здравето си¹ (например в пристъп на психично заболяване да поискат да скочат от висок етаж на жилищен блок на улицата). Макар подобно поведение строго погледнато да не съответства на изискванията на чл. 155 от ЗЗ, такива хора въпреки това масово и в пълно съответствие с международните стандарти се настаняват на задължително лечение в България. Това става чрез своеобразно тълкуване от съдилищата на националния закон и в резултат от процедура, която често е далеч от изискванията за справедлив процес. Последната беше нерядко такава при съдебните производства, свързани с настаняване на задължително лечение и преди измененията в чл. 158 от ЗЗ. Това в още по-голяма степен оправдава изискването за строг конституционен контрол над това производство.

Раздел II на Глава пета от ЗЗ регламентира лишаване от свобода от различен тип в сравнение с това, което е предмет на к.д. № 12/2021 г. За този тип лишаване от свобода – на лица, страдащи от психични разстройства – някои от изискванията на международното право по правата на човека и по-специално тези по чл. 5, т. 3 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и чл. 9, т. 3 от Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП), предвиждащи задължение за незабавно „изправяне пред съдия“ на задържаното лице, не са относими. Всички други изисквания на Конституцията и на международното право обаче са относими. Това се отнася, наред с другото, и за съдебния контрол на лишаването от свобода по чл. 5, т. 4 от ЕКПЧ и чл. 9, т. 4 от МПГПП. Чл. 158 от ЗЗ се предполага да инкорпорира в българското законодателство стандартите за съдебен контрол, произтичащи от тези разпоредби. На национално ниво част от тях са установени с Решение № 13 на КС от 05.10.2021 г. по к.д. № 12/2021 г., а на международно ниво – от практиката на ЕСПЧ и на Комитета на ООН по правата на човека.

¹ ECtHR, *Stanev v. Bulgaria*, No. 36760/06. Grand Chamber judgment of 17 January 2012, § 146.

ЕСПЧ е приел по редица дела, че в определени случаи първоначалният съдебен контрол на лишаването от свобода по чл. 5, т. 4 от ЕКПЧ може и да не изисква лично явяване пред съдия на задържания.² Съдът е възприел този подход и при последващия съдебен контрол.³ В други случаи обаче такова явяване, съпроводено с гаранции за справедлив съдебен процес, е наложително. Още по делото *Уейт срещу Обединеното кралство* от 2002 г. ЕСПЧ установява нарушение на чл. 5, т. 4 от ЕКПЧ поради липса на устно изслушване. Според него:

„Член 5, т. 4 е преди всичко гаранция за справедлив процес за преглед на законосъобразността на задържането [...] По въпроси от такова решаващо значение като лишаването от свобода и когато възникват въпроси, включващи например оценка на характера или психическото състояние на жалбоподателя, практиката на Съда показва, че може да е от съществено значение за справедливостта на процеса жалбоподателят да присъства на устно изслушване. В такъв случай като настоящия, когато характеристиките, отнасящи се до личността на жалбоподателя и нивото на зрялост и надеждност са от значение при вземането на решение относно неговата опасност, член 5, § 4 изисква устно изслушване в контекста на състезателно производство, включващо правно представителство и възможност за призоваване и разпит на свидетели“.⁴

Производството, регламентирано в Раздел II на Глава пета от 33, без съмнение включва оценка на характера и психическото състояние на настаняваното лице. Нейната основна цел е тъкмо вземане на решение за неговата опасност и произтичащата от това възможност то да бъде лишено от свобода чрез настаняване на задължително лечение. Поради това производството следва да включва устно изслушване, състезателност и ефективна адвокатска защита. В този контекст възниква въпроса: осигурен ли е такъв стандарт с въвеждането на възможност за провеждане на тези производства чрез видеоконференция, при което лицето, което се предлага за настаняване, пребивава в психиатричен стационар, а неговия адвокат – в съдебната зала, като връзката се

² Вж. например ECtHR, *Bah v. the Netherlands*, No. 35751/20, Decision of 22 June 2021, §§ 40-45, имиграционно задържане в първите седмици на епидемията от Covid-19. По това дело обаче ЕСПЧ изисква осигуряване на възможност за състезателно производство.

³ ECtHR, *Çatal v. Turkey*, No. 26808/08, Judgment of 17 April 2012, § 33.

⁴ ECtHR, *Waite v. the United Kingdom*, No. 53236/99, Judgment of 10 December 2002, § 59.

осъществява най-често чрез софтуер за видеоконферентни разговори. В светлината на стандартите, установени от КС с Решение № 13 от 05.10.2021 г. по к.д. № 12/2021 г. отговорът на този въпрос изглежда отрицателен.

Преди всичко, добавянето към чл. 158, ал. 5 на третото изречение към сега съществуващия текст е станало без съобразяване на вътрешната връзка между него и предходното изречение. Във второто изречение на ал. 5 се изисква когато здравословното състояние на лицето не позволява то да се яви в съдебното заседание, съдът да придобие „непосредствено впечатление“ за неговото състояние. Третото изречение добавя наред с другото, че за тази цел лицето може да участва в делото и чрез видеоконференция. Но как изискването за придобиване на „непосредствено впечатление“ се съгласува с възможността лицето да участва в делото чрез видеоконференция? Видеоконференцията по самата си същност е средство, което опосредства придобиването на лично впечатление; съдът няма как да придобие непосредствено впечатление в подобна ситуация. Налице е следователно противоречие между изискването на второто изречение и възможността за видеоконференция, която дава третото изречение.

Залогът на изхода на производството по настаняване на задължително лечение е висок – ограничаване на основно човешко право, правото на лична свобода и сигурност, както и на правото на неприкосновеност на личния живот. При това лицето, чието настаняване се иска, е в уязвима ситуация – то евентуално страда от сериозно психично разстройство и може да бъде дезориентирано в пространството и времето. В подобна ситуация съдът следва да положи максимални усилия да придобие лични впечатления от състоянието му, за да може да приложи правилно закона. Видеоконферентната връзка по никакъв начин не улеснява тази задача. Напротив, тя е допълнително препятствие за установяване на подходяща атмосфера, която да позволи на съда да получи достоверна и неопосредена информация за състоянието на лицето. Често лицата, които се предлагат за задължително лечение са вече настанени принудително по реда на чл. 154 от ЗЗ с решение на ръководителя на лечебното заведение. Това предварително настаняване може да бъде травматично за лицето и да е предизвикало враждебни нагласи у него към представителите на лечебното заведение. От друга страна, чл. 158, ал. 5 от ЗЗ вменява на ръководството на стационара изключителната отговорност за осигуряване на неговото присъствие за видеоконференцията и за удостоверяване на неговата самоличност. Подобна ситуация, при която лицето, чието настаняване се иска, е оставено само да

взаимодействия с ръководството на стационара във връзка с участието си във видеоконференцията, по никакъв начин не способства за установяване на адекватна комуникация между него и съда.

В Решение № 13 от 5.10.2021 г. по к.д. № 12/2021 г. Конституционният съд установи сериозни проблеми с правото на адвокатска защита при видеоконференция в контекста на налагане на мярка за неотклонение в наказателното производство. Според КС същностна характеристика на комуникацията между защитника и обвиняемия е нейната поверителност. А „осъществяването на видеоконферентна връзка по начина, по който е уредена в атакуваната разпоредба, поражда сериозни съмнения относно качеството на поверителността на комуникацията между обвиняем и адвокат [...]“⁵. Според Съда в ситуация, в която защитникът и обвиняемият не са заедно в съдебната зала и когато всяка комуникация между обвиняемия и защитника се провежда технически чрез видеоконферентна връзка, осигурена, поддържана и контролирана от органите на държавата, „липсват гаранции, че тази комуникация не би могла да бъде записана и проследявана“.⁵ Поради това КС установява нарушение на чл. 30, ал. 5 от Конституцията. Тези критики са в пълна степен относими и в производството по настаняване на задължително лечение на лица с психични разстройства. Чл. 30, ал. 5 от Конституцията гарантира правото на поверителност на срещите и на комуникацията между адвоката и лицето, което той/тя защитава, без оглед на характера на производството.

Според КС разпоредбата в Наказателно-процесуалния кодекс, която дава възможност за провеждане на видеоконференция при бедствие, епидемия и други форсмажорни обстоятелства противоречи на чл. 4, ал. 1 от Конституцията поради това, че „не отговаря на стандартите на принципа на правовата държава във формален смисъл, който изисква законите да са ясни, точни и непротиворечиви“.⁶ Според Съда в българското законодателство липсва определение на понятията бедствие, епидемия и други форсмажорни обстоятелства, направени изрично за нуждите на наказателното съдопроизводство, а изброяването не е изчерпателно, което е недопустимо за наказателно-процесуална норма, която засяга важни индивидуални права. Същото се отнася и за разпоредбата на чл. 158, ал. 5 в относимата ѝ част. В Закона за здравето няма определение на понятията бедствие, епидемия и други форсмажорни обстоятелства.

⁵ КС, Решение № 13 от 5.10.2021 г. по к.д. № 12/ 2021 г.

⁶ Пак там.

Изброяването също не е изчерпателно. От друга страна, производството по Раздел II на Глава пета от ЗЗ също засяга важни индивидуални права – правото на лична свобода и сигурност и правото на неприкосновеност на личността, което може да бъде ограничено с постановяването на задължително лечение. Поради това няма причина стандартът на законност в този случай да бъде по-нисък от този в наказателния процес.

В заключение, разпоредбата на чл. 158, ал. 3, изр. трето от Закона за здравето противоречи на чл. 30, ал. 1 и 5, чл. 122 във връзка с чл. 56 и чл. 4, ал. 1 от Конституцията на Република България и следва да бъде обявена за противоконституционна.

Красимир Кьнев
Председател на БХК